

הפטרת השבת – חזון עובדיה

מים ראשונים: מפעם בפעם אנו סוטים מהפרשה ונדרשים להפטרה. בהפטרת השבת נקרא ספר שלם של נביא, הוא ספר עובדיה, הקצר בספרי הנביאים. ספר עובדיה מכיל פרק אחד ודן בנושא אחד בלבד, הוא נפילתה של מלכות אדום. בחירת הפטרה זו לפרשת וישלח, הנפתחת בפגישה הטעונה בין יעקב לעשו ומסתיימת ברשימת אלופי עשו, מסמלת יחס מאד ברור לעשו הוא אדום, בניגוד לגישות אולי פייסניות יותר שמצויות במדרשי האגדה מתקופת בית שני, כאשר עשו ואדום מזוהים עם ממלכת רומא החזקה (ומאוחר יותר עם הנצרות). ראה דברינו [אנטונינוס ורבי](#), [יעקב ועשו סגירת החשבון?](#) וכן [יעקב ועשו – שונאים אחים](#).

חזון עבדיה כהאמר אדני ה' לאדום ... זדון לבד השיאך שכני בחגויסלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורדני ארך: אסתגביה פנשר ואסבין כוכבים שים קנף משם אורידך נאסה': ... מחמס אחיד יעקב תכסף בושה ונכרת לעולם: ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים פאו שעריו ועלירושלם ידו גורל גם אתה פאחד מהם: ... ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש ... והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולאיהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר: ... ועלו מושעים בהר ציון לשפט אתיה עשו והיתה לה' המלוכה: (עובדיה פרק א).

מסכת סנהדרין דף לט עמוד ב

"חזון עבדיהו כה אמר ה' אלהים לאדום וגו' - מאי שנא עובדיה לאדום?¹ - אמר רבי יצחק: אמר הקב"ה: יבוא עובדיהו הדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם, וינבא על עשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם.² אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משום רבי מאיר: עובדיה גר אדומי היה, והיינו דאמרי אינשי: מניה וביה אבא, ניזיל ביה נרגא.³ "ויך את מואב וימדדס בחבל השכב אותם ארצה".⁴ אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: היינו דאמרי אינשי, מיניה וביה אבא, ליזיל ביה נרגא. כי אתא רב דימי אמר: ירך מתוכה מסרחת.⁵

¹ מדוע דווקא עובדיה הוא הנביא שמייחד את כל נבואתו לאדום ומנבא את מפלתה?

² עובדיה בין אחאב ואיזבל הרשעים, ועשו בנם של יצחק ורבקה הצדיקים (ארבעה, גם סבא אברהם וסבתא שרה). לחז"ל אין ספק שעובדיה הנביא הוא עובדיה אשר על בית אחאב, המוכר לנו מהעיתות של אליהו עם אחאב כפי שאנו קוראים גם בהפטרת פרשת כי תשא (ראה דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) שם), למרות שהוא לא מכונה נביא במקרא. סדר עולם רבה, לעומת זאת, ממקם את נבואת עובדיה שכולה מוקדשת לנפילתה של אדום, במלחמת אמציה מלך יהודה באדומים כמתואר במלכים ב פרק יד. ראה פסוק ז שם: "הואכה את אדום בגיאהמלח מלח עשרת אלפים ותפש אתהסלע במלחמה ויקרא את שמה יקתאל עד היום הזה". ראה סדר עולם רבה פרק כ שמזכיר גם את הפסוק מספר מלכים א כב מח: "ומלך אין באדום נצב מלך", מתקופת יהושפט (שקדם לאמציה!). בשיטה זו הולך גם רס"ג בספר האמונות והדעות מאמר ג. לחוקרים ולפרשני המקרא המודרניים יש הצעות אחרות, כגון שמדובר בנביא שחי לאחר חורבן בית ראשון. זאת, בשל הפסוק: "ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים פאו שעריו ועלירושלם ידו גורל גם אתה פאחד מהם", בהסתמך על המדרשים שאדום היה אחד מעמי האזור שסייע לנבוכדנצר בכיבוש ירושלים והחרכת בית המקדש הראשון (פסיקתא רבתי פיסקא יג, איכה רבה סוף פרשה ד, תנחומא כי תצא סימן ד), ובחיבור לפסוק בתהלים קלז ז: "זכר ה' לבני אדום את יום ירושלים האמרים ערו ערו עד ה'סוד בה". כך משמע גם בפירוש אבן עזרא על פסוק זה. ורד"ק בתחילת הספר מרחיק לכת וממקם את עובדיה וספרו בבית שני (!) ואומר: "והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחורבן בית שני כמו שפירשו בנבואת עמוס בפרשת על שלשה פשעי אדום". ובכך מתחבר עם מלאכי. ראה סיכום שיטות אלה בהקדמה של פירוש דעת מקרא לספר עובדיה מאת יהודה קיל.

³ אבא הוא יער ונרגא הוא גרזן ופירוש המשל הוא: שמתוך היער לוקחים עץ שחוזר ונבא בקת הגרזן וכוורת את היער. מה שצמח ביער סופו לכלות אותו. ראה בראשית רבה ה י: "כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים, אמר להן (הברזל): מה לכם מרתתין? עץ מכם אל יכנס בי, ואין אחד מכם ניזוק". והנמשל, שעובדיה שמוצאו מאדום, הוא זה שראוי לשאת את החזון על נפילת אדום. וכדברי המדרש הגדול בראשית כה כח: "לפי שעובדיה מאדום הוא, לפיכך כל נבואתו איננה אלא על אדום". ובהנה פרשת וישלח עמ' קעא ע"א (בתרגום חופשי): "כל הנביאים לא יכלו לדעת מה שעתיד הקב"ה לעשות לעשו, לבד מעובדיה הנביא שהיה גר שבא מעשו. הוא ידע בבירור מה שיהיה עמו".

⁴ ראה שמואל ב ח ב, התיאור הקשה של מלחמת דוד עם מואב; ודוד הוא מצאצאי רות המואביה. מלחמת דוד עם מואב מתקשרת, אגב, לסוף פרשת ויצא משבת שעברה, לגלעד שהקימו במשותף לבן ויעקב, שחז"ל ראו בו מעין ברית אזורית בין עם ישראל ועמי המזרח: ארמים, עמונים, מואבים ואדומים, שייכדו את קו הגבול הזה ולא יפלו אלה למזרח ואלה למערב. ראה עניין זה בראשית רבה סוף פרשת ויצא, פרשה עד סימן טו, שכשדוד נלחם בעמים האלה הם מוציאים לו את ההסכם של לבן ויעקב, אליו נוספים דברי התורה בספר דברים פרק ב לא להילחם עם אדום ומואב ולסובב את ארצם, ודוד נאלץ לבקש רשות מיוחדת מהסנהדרין: "... הוציאו לו אפיסטולי שלהם אל תצר את מואב. באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו, אלא עמד והעביר פיפורין מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין, אמר להם: רבותי, לא באתי לכאן אלא ללמד. אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד וכו'". ראה דברינו [ברית יעקב עם לבן הוא ארם](#).

⁵ זה עוד ביטוי שאומר שהצרות מתחילות מהבית (במקום השימוש הלא נכון בימינו בביטוי "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו"). ורד"ק בפירושו מביא דימוי אחר: "היינו דאמרי אינשי: כפא דחק נרגא, בגויה נשרוף חרדלא. אמר בו בעל הערוך: האומן שחך הכף, אותו

כתיב: "ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הבית ועבדיהו היה ירא ה' מאד", מאי קאמר קרא? אמר רבי יצחק: אמר ליה: ביעקב כתיב: "נחשתי ויברכני ה' בגללך". ביוסף כתיב: "ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף", ביתא דההוא גברא לא הוה מיברך (ביתו של אותו האיש – אחאב – לא היה מבורך), שמא לא ירא אלהים אתה? יצתה בת קול ואמרה: "ועבדיהו היה ירא את ה' מאד" – אבל ביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. אמר רבי אבא: גדול שנאמר בעובדיהו יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם לא כתיב "מאד" ובעובדיהו כתיב "מאד".⁶ אמר רבי יצחק: מפני מה זכה עובדיהו לנביאות – מפני שהחביא מאה נביאים במערה. שנאמר: "ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה' ויקח עובדיהו מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וגו'". מאי שנא חמשים איש? – אמר רבי אלעזר: מיעקב למד, שנאמר: "והיה המחנה הנשאר לפליטה".⁷

ילקוט שמעוני עובדיה רמז תקמט

חזון עבדיה. א"ל הקב"ה לאליפז: אתה הוכחת לאיוב בחזון "בשעפים מחזיונות לילה" (איוב ד יג), אני אעמיד ממך בן נביא שיפרע מבית אביך בחזון, שנאמר: "חזון עובדיה".⁸

ויקרא רבה פרשת אמור, פרשה כט סימן ב

ר' נחמן פתח: "ואתה אל תירא עבדי יעקב" (ירמיה ל י) – מדבר ביעקב. "ויחלום והנה סולם מוצב ארצה ... והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו" (בראשית כח ב) – אמר ר' שמואל בר נחמן: וכי עלת על דעתך שמלאכי השרת היו? ולא לא היו אלא שרי אומות העולם?⁹ ... מלמד שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שְׁרָה של בבל עולה ושבועים חֲנֻקִים¹⁰ ושל מדי¹¹ עולה חמשים ושנים חֲנֻקִים ושל יון מאה ושמונים,¹² ושל אדום עולה ועולה – ולא

הכפ עצמו שורף פיו בחרדל חזק". דימוי חריף בהרבה מצוי במדרש תנחומא (בובר) פרשת תזריע סימן י בסמליות נגע הצרעת: "אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת וגו'. זה שאומר הכתוב: אים וְנִרְאָה הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא (חבקוק א ז) ... זה עובדיהו (שהיה גר אדומי). אמר ר' יצחק: גר אדומי היה ומתנבא עליו: חזון עובדיהו כה אמר אדני אלהים לאדום וגו' ... הוי: איום ונורא – זה אדום, ממנו משפטו ושאתו יצא – זה עובדיהו". וכן הוא במדרש ויקרא רבה יח ב בדין הזב. וכל זה קצת תמוה משום שיש לנו דין מיוחד באונאת גר שלא להזכיר לו את עברו ומוצאו (בבא מציעא פרק ד משנה י, ראה דברינו [וגר לא תונה](#)) וגם לא לבזות נכרים בנוכחותו: "גירא, עד עשרה דרי לא תבזה ארמאי קמיה" (סנהדרין צד ע"א); ופה נשלח עובדיהו הגר לשאת נבואת חורבן על העם שממנו בא, על אותם שנאמר בהם בתורה: "לאיתתעב אדמי פי אֲחִיקָה הוּא" (דברים כג ח)! אין זאת אלא שמדרש זה מציג דעה קיצונית מיוחדת כלפי אדום, שהרע כה הרבה לעם ישראל בדורותיו, דעה שונה משיטות אחרות פייסניות יותר. בחירת ספר עובדיהו כהפטרה לשבת וישלח, מציגה גם את דעתם החריפה של מי שבחרו בהפטרה זו דווקא. "בידוע שעשו שונא ליעקב" (ספרי במדבר פיסקא סט); וגם אם "נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו". ובמהלך הדורות התרכך היחס.

⁶ אברהם, בעקידה: "כי עָתָה יִדְעֵתִי כִּי־יִרְאֵה אֱלֹהִים אֶתָּה" ובעובדיהו כאמור: "ועבדיהו היה ירא את ה' מאד". אברהם בורח מנמרוד ואילו עובדיהו מתמודד יום יום עם אחאב (ואיזבל מרשעתו). ראה שבחו של עובדיהו גם בשמות רבה לא ד על הפסוק אם כסף תלוה את עמי: "בוא וראה כל מי שיש בו עושר ונותן צדקה לעניים ואינו מלוה ברבית מעלין עליו כאלו קיים המצות כולן, שנאמר: כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם. ומי היה? זה עובדיהו שהיה עשיר אפטרופוס של אחאב ... והוציא כל ממונו לצדקה שהיה זן את הנביאים". והדברים חוזרים ונשנים בפרשת האשה אשר צעקה אל אלישע (הפטרת פרשת וירא) שעפ"י המדרשים וחז"ל היא אשתו של עובדיהו שנתרה אלמנה וללא פרנסה לאחר מות עובדיהו. והיא אומרת לאלישע: "עֲבָדְךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה יִדְעֵתָ כִּי עֲבָדְךָ הָיָה יִרְאֵה אֶתָּה" (מלכים ב ד א). ראה דברינו [אלישע והשונמית](#). נראה שהפטרות וירא – תולדות – ויצא – וישלח מתחברות באופן מעניין.

⁷ השוואה זו של החבאת הנביאים ע"י עובדיהו, חמשים בכל מערה, עם חלוקת המחנות ע"י יעקב, יוצרת קשר נוסף לפרשת השבוע; ומשני אלה, הפרשה וההפטרה, גם קשר להנהגת דרך ארץ הראויה ולמצב הקשה של דורו של הדרשן. ראה בראשית רבה בפרשתנו, פרשה עו סימן ג: "ויחץ את העם – למדתך תורה דרך ארץ, שלא יהא אדם נותן כל ממונו בזוית אחת. ממי אתה למד? מיעקב, שנאמר: ויחץ את העם אשר אתו. וכן הוא אומר: ואחביאם חמשים איש במערה (מלכים א יח ד). רבותינו אומרים: ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו – אלו אחינו שבדרום. והיה המחנה הנשאר לפליטה – אלו אחינו שבגלות. א"ר הושעיה: אף על פי שנשאר לפליטה, מתענים היו עלינו בשני ובחמישי". פרשני המדרש משערים שהכוונה כאן לרדיפות של יהודי דרום הארץ שאירעו במאה הרביעית והחמישית לספירה עם [עליית הנצרות והפיכתה לדת הרשמית של ממלכת ביזנטיון](#).

⁸ אפשרות נוספת שמעלה המדרש היא שעובדיהו לא היה סתם אדומי, אלא מצאצאי אליפז, בנו של עשו ואביו של עמלק, הוא אותו אליפז שבא לנחם את איוב יחד עם שני רעיו: בלדד השוחי וצופר הנעמתי. בא אליפז לנחם ונמצא מוכיח את איוב במקום לנחמו ועל כך נענש שמצאצאיו יעמוד מי שיוכיח את עמו של אליפז, הוא בית עשו, וינבא על חורבנו. ראה מדרש אגדת בראשית (בובר) פרק נו שמרכך את כל העניין: "חזון עובדיהו ... ויען אליפז התימני ויאמר ... א"ר ברכיה: למה בחזון נפרע הקב"ה מן עשו? אלא את מוצא האיך הקב"ה משלם גמול לשונא ולאובה, לזה לפי מעשיו, ולזה לפי מעשיו. כשנתיישר איוב היה אליפז בכור עשו אוהבו, וצדיק היה אליפז ולא הוכיח את איוב אלא בחזון". אם כך, גם חזון עובדיהו הוא בדרגת "חזון" ולא נבואה קשה. כך או כך, קבלנו מדרש שונה מכל שראינו ונראה. החשבון עם אדום איננו בשל יחסי עשו-יעקב, אלא בגלל עניין אחר לגמרי הקשור בדמותו של איוב כצדיק מאומות העולם שאינו קשור כלל וכלל בבית יעקב!

⁹ משום שאילו היו אלה מלאכי השרת היה כתוב בהם "יורדים ועולים", כל כרחך שמדובר במלאכים 'ארציים' המסמלים את שרי האומות. אך רש"י, בהתבסס על בראשית רבה סח יב, פותר את העולים לפני היורדים במלאכי ארץ ישראל שהסתלקו ומלאכי חוץ לארץ שירדו (והשאלה הידועה מי שמר על יעקב בתפר בין שניהם? התשובה היא: "והנה ה' ניצב עליו").

¹⁰ שלבים בסולם. ראה במילונים.

¹¹ היא פרס.

¹² שר כל אומה עולה שלבים בסולם כמספר השנים ששלטה האומה שלו בעולם (או שעבדו את ישראל) ואין זה מספר מדויק.

יודע כמה.¹³ באותה שעה נתיירא יעקב אבינו, אמר: אפשר שאין לזה ירידה? אמר לו הקב"ה: "ואתה אל תירא עבדי יעקב" אפילו אתה רואה אותו שמגיע לשמים (נוסח אחר: שהוא עולה ויושב אצלי), משם אני מורידו, זהו שכתוב: "אִסְתַּגְּבִיָּה פְּנֵשֶׁר וְאִסְבִּין פּוֹכְבִים שִׁים קִנְף מִשֶׁם אֹרִיךְ נְאֻסִיה" (עובדיה א ד).¹⁴

ילקוט שמעוני עובדיה רמז תקמט

"בְּיָוִם עֲמַדְךָ מִנְּגֵד בְּיָוִם שְׁבוֹת זָרִים חִילוֹ וְנִכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָיו וְעַל־יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל גַּם־ אֶתְּהָ פָּאָחַד מִהֶם", "וְאֵל־ תַּעֲמֹד עַל־הַפָּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאֶל־תִּסְגֹּר שְׁרִידָיו בְּיָוִם צָרָה" - בשעה שהקיף נבוכדנצר את ירושלים, בא עשו הרשע ועמד לו רחוק מן הכשדים מיל והיה הורג כל מי שנמלט מן הכשדים, שנאמר: "ביום עמדך מנגד". אימתי? "ביום שבות זרים חילו". ולא היה החורבן זה שלך אלא של בבל, שנאמר: "שבות זרים חילו". "וגם אתה כאחד מהם" - ביקש להימנות עם מחריבים ראשונים. "ואל תשמח לבני יהודה" - הרי שהיה שמח. "ואל תגדל פיך" - שהיה עומד ומגדף. "ואל תעמוד על הפרק" - שהיה עומד בפרשת דרכים.¹⁵

אליהו זוטא (איש שלום) פרשה יד

.. שאין ישראל נגאלין (א)לא מתוך הצער ולא מתוך השעבוד, לא מתוך הטילטול ולא מתוך הטירוף ולא מתוך הדחק. לא מתוך שאין להם מזונות, אלא מתוך עשרה בני אדם שהן זה אצל זה, והיה אחד מהן קורא לחבירו ואין קולו נשמע, שנאמר: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש" (עובדיה א יז).¹⁶

¹³ שמלכות אדום עדיין שלטת, בתקופת הדרשן, ואין לראות את סופה.

¹⁴ אפשר לחבר סיומת זו גם עם הפסוק הקודם המסמל את מקום מושבו של עשו ההיסטורי בהרי אדום הנישאים שנותנים לו תחושת ביטחון: "זָדוֹן לִבְךָ הַשִּׁיאֵךְ שִׁכְנִי בְּחִגְוִיסְלַע מְרוֹם שְׁבָתוֹ אִמְרָ בְּלָבוֹ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ". פסוקים אלה, אגב, מקבילים לנבואת ירמיהו על אדום בפרק מט שם. השווה את פסוקי עובדיה: "הִנֵּה קֶטֶן נִתְתִּיד בְּגוֹלָם בְּזוֹי אֶתְּהָ מְאֹד: זָדוֹן לִבְךָ הַשִּׁיאֵךְ שִׁכְנִי בְּחִגְוִיסְלַע מְרוֹם שְׁבָתוֹ אִמְרָ בְּלָבוֹ מִי יוֹרְדֵנִי אֶרֶץ: אִסְתַּגְּבִיָּה פְּנֵשֶׁר וְאִסְבִּין פּוֹכְבִים שִׁים קִנְף מִשֶׁם אֹרִיךְ נְאֻסִיה", עם הפסוקים בירמיהו מט טו-טז: "כִּי־הִנֵּה קֶטֶן נִתְתִּיד בְּגוֹלָם בְּזוֹי בְּאֶדְם: תַּפְלַצְתָּךְ הַשִּׁיאֵךְ אֶתְּךָ זָדוֹן לִבְךָ שִׁכְנִי בְּחִגְוִי הַסְלַע תַּפְשִׁי מְרוֹם גְּבֵעָה כִּי־תִגְבִּיָּה פְּנֵשֶׁר קִנְף מִשֶׁם אֹרִיךְ נְאֻסִיה". על דמיון זה אמרו חכמים, סנהדרין פט ע"א: "אמר רבי יצחק: סיגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד. עובדיה אמר: זדון לבך השיאך, ירמיה אמר: תפלצתך השיא אתך זדון לבך". זה הביטוי המלא שבד"כ מצטטים רק את חציו השני: "סיגנון אחד עולה לכמה נביאים, ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד". לאמר, גם למילה סגנון יש שני סגנונות: סגנון במשמעות של תוכן ומהות - המשותף לכמה נביאים, וסגנון במשמעות של לשון וצורה ומליצה, כמקובל בלשונו הימים, השונה מנביא לנביא. והמילה סגנון היא בכלל יונית במקורה.

¹⁵ ראה תוספות מסכת קידושין דף לט עמוד ב: "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה - ובעובדי עבודת כוכבים איפכא מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, דכתיב (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם. ולא מצינו שעשה עשו ליעקב שום רעה, אלא מחשבתו הרעה אשר חשב עליו מצרפה הקב"ה למעשה". עשו המקראי לא עשה שום רעה ליעקב. ראה הפסוק באמצע פרשת אלופי עשו (בראשית לו ו): "וַיִּקַּח עִשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֵמָתוֹ וְאֶת־כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו". ככה, בפשטות, נפרד עשו מיעקב והולך לשעיר, בלי שום ריב ומדון. יותר פשוט אפילו מפרידת לוט ואברהם (דברינו [פרידת אברהם ולוט](#) בפרשת לך לך). אבל אז בא עשו הוא אדום, הממלכה השכנה ליהודה וישראל ופה נפתח פרק חדש ביחסי עשו-יעקב. ניחא כל המלחמות הישירות ביניהם, כמפורט פעמים רבות בספר מלכים א ו-ב בגללן יש מי שממקמים כאמור את עובדיה בתקופת אמציה או יהושפט שנלחמו באדום. אבל להזדנב למחנה נבוכדנצר, להתעבר על ריב לא להם, לתפוס טרמפ על מלמה שאינה שלך ולחגוג על חורבן שאינו שלך, "להימנות עם מחריבים ראשונים", לעמוד על הפרק, לגדף ולשמוח לאיד, להכרית כל פליט ולהסגיר כל נמלט ושריד - זה כבר סיפור חדש ועל כך יצא קצפו של עובדיה. ומשום כך ראינו מי שממקמים את נבואתו סביב חורבן בית ראשון. ראה מדרש זה גם במשנת רבי אליעזר פרשה ט עמוד 164: "אף כשגלו אבותינו מירושלם, באו להן בני עשו, עמדו על הדרך, וכל מי שהיה בורח הורגין אותו, שנאמר: ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו. ואם אינן יכולים להרגו, משלימין אותו לנבוכדנצר". ראה גם פירוש רבי בחיי בן אשר (דברים כג כא) בדין איסור ריבית, שלכתחילה היה עשו בכלל אחיך שאסור להלוות לו ברבית (בנשך), עד שעמד על הפרק: "ודרשו רז"ל: ולאחיך לא תשיך, שעושה מעשה אחיך, וזה לרבות את הגרים שאסור לך להלוותן ברבית, ולהוציא זרעו של עשו שאעפ"י שכתוב בו: (במדבר כ, יד) כה אמר אחיך ישראל, אחרי כן הותר, שכן הזכיר הנביא: (עובדיה א, יא) ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שערי ועל ירושלים ידו גורל גם אתה כאחד מהם".

¹⁶ המדרש דורש שם את הפסוקים מירמיהו כג ז-ח: "לִכֵּן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻסִיה וְלֹא־יֵאמְרוּ עוֹד חִיָּה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: כִּי אִם־חִיָּה אֲשֶׁר הֶעֱלָה וְאֲשֶׁר הִבִּיא אֶת־זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צְפוֹנָה וּמְכַל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחַתִּים שָׁם וַיָּשׁוּבוּ עַל־אֲדָמָתָם", ומשם גולש לדרשה שהבאנו שהגאולה לא תהיה מתוך צער, שעבוד, דחק, טירוף וכו', אלא מתוך עשרה בני אדם (שנותרו לפליטה?) שקוראים זה לזה ואין קולם נשמע. לא זכינו להבין מדרש זה לאשורו וכל המחכימו בו יבורך ויתברך בכל מילי דמיטב. אבל הפסוק בו הוא מסיים הלכות מההפטרה: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש", אשר מתחבר יפה עם הפסוק בפרשה: "והיה המחנה הנשאר לפליטה", מזכיר את הסיפור על הרב שלמה יוסף כהנמן ז"ל, מייסד ישיבת פוניבז' בבני ברק, שחרט על חזית הישיבה באותיות קידוש לבנה את הפסוק הזה מספר עובדיה: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש". וכששאלו לו אותו מדוע נבחר פסוק זה דווקא, השיב שבהתוועדות של החפץ חיים, בתחילת שנת 1933 עם עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה, תיאר החפץ חיים באזני מקורביו (ובהם יוסף שלמה כהנמן שהיה אז בתחילת שנות הארבעים לחייו וכיהן כרב העיר פוניבז' וראש ישיבת אוהל יצחק שם), את עתיד יהדות אירופה בצבעים שחורים משחור ואמר שהוא רואה "אימה חשיכה גדולה" נופלת על קהילות ישראל. וכשנשאל החפץ חיים: אז מה יהיה? ענה: "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש". ראה שוב הקטע במדרש לעיל: "אלא מתוך עשרה בני אדם שהן זה אצל זה, והיה אחד מהן קורא לחבירו ואין קולו נשמע, שנאמר: ובהר ציון תהיה פליטה והיה קודש". נראה שקריאתו זו של החפץ חיים לא נשמע קולה ועשרה המתוועדים שם לא יצאו והזעיקו עולמות. והחפץ חיים נפטר לבית עולמו בחודש ספטמבר של אותה שנה בה עלה היטלר לשלטון - 1933.

מדרש תנחומא פרשת כי תצא סימן י - "זכור את אשר עשה לך עמלק"¹⁷

אמר רבי יוחנן: עומדים כל שרי השבטים להזדווג עם שרו של עשו¹⁸ ואינו נופל בידם, לפי שלכל אחד ואחד מסלקו בתשובה. לראובן אומר: אתה נחשדת על פילגש אביך. לשמעון וללוי: אף אתם הרגתם את שכם. לשאר השבטים: אתם מכרתם את אחיכם ובקשתם להורגו. ליהודה: אף אתה נחשדת על תמר כלתך. ולבנימין אמר: אתה נחשדת על פילגש בגבעה.¹⁹ כיון ששרו של יוסף בא ומזדווג לו מיד נופל לפניו, שאין לו תשובה להשיבו. זהו שכתוב: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" (עובדיה א).²⁰

הפיוט מעוז צור – הבית השישי המשלים

חֲשׂוּף זְרוּעַ קַדְשׁוֹ, וְקָרַב קֶץ הַיְשׁוּעָה.

נֶקֶם נִקְמַת עֲבָדָי, מֵאֲמָה הִרְשָׁעָה.

כִּי אָרְכָה לָנוּ הַשְּׁעָה, וְאֵין קֶץ לַיָּמִי הִרְעָה.

דַּחַח אֲדָמוֹן, בְּצַל צִלְמוֹן, הֶקֶם לָנוּ רוּעִים שְׂבָעָה.²¹

בראשית רבה פרשת וישלח, פרשה עח סימן יד

"יעבור נא אדוני לפני עבדו" (בראשית לג יד) – אמר לו (עשו ליעקב): מבקש אתה שאהא שותף עמך בעולמך?²² אמר לו: "יעבור נא אדוני לפני עבדו". אמר לו: ואין אתה מתיירא מדוכסי ומן אפרכי ומן אסטריטילי?²³ אמר לו: "ואני אתנהלה לאטי", להוני אנא מהלך,²⁴ כמו שאתה אומר: "את מי השילוח ההולכים לאטי" (ישעיה ח ו) ... "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה", אמר ר' אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו! אפשר יעקב אמתי היה ומרמה בו?²⁵ אלא אימתי היה הוא בא אצלו? לעתיד לבוא. זהו שכתוב: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והייתה לה' המלוכה". (עובדיה א כא).²⁶

¹⁷ ראה מקבילה למדרש זה בפסיקתא רבתי, פרשה יב היא פרשת זכור. עמלק הוא מצאצאי עשו איתו יש לעם ישראל חשבון נוסף. חזון חורבן אדום ונפילתה הוא אולי גם גמר חשבון עם עמלק, אך דווקא כאן, בפרשת זכור ולקראת סוף נבואת עובדיה, מכין לנו המדרש הפתעה קטנה ששוב מחברת אותנו לפרשת השבוע.

¹⁸ "שרו של עשו" מופיע גם במאבק של יעקב עם המלאך. וכאן הכוונה היא כאמור לעמלק שהוא מצאצאיו של עשו. ושאול שהוא משבט בנימין נכשל במצוות מחיית עמלק וגרם לכישלון המלוכה הראשונה של ישראל. נפילה זו מהדהדת על רקע הפרשה בה נאמר: "וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוֹם לִפְנֵי מֶלֶךְ מִלְכֵי לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל" (בראשית לו לא) ובאו על כך דברי מדרש בראשית רבה עה יא: "באותה שעה שקרא יעקב לעשו אדוני אמר לו הקב"ה: אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים, חייך אני מעמיד מבניו שמונה מלכים קודם לבניך, שנאמר (בראשית לו) ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגו' ". אז מי הוא שיעמוד כנגד אדום? מי הוא שיוכל לו?

¹⁹ ראה בראשית רבה פרשת ויחי פרשה ק שכל אחת מהמלכויות נופלת ביד אחד מבני יעקב: בבל ביד דניאל שהוא משבט יהודה, מדי ביד מרדכי שהוא משבט בנימין, ויון ביד בית חשמונאי שהם משבט לוי ואדום ביד יוסף (משיח בן יוסף): "ביד מי מלכות אדום נופלת? ביד משוח מלחמה הוא בא משל יוסף. ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן: מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל. זה שכתוב: אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמיה מט כ). אבל כאן, רק יוסף יכול לעמוד כנגד עשו הוא אדום מההיבט המוסרי! חטאי בני יעקב בספר בראשית, הם ראשי שבטי ישראל לדורות, מעוררים בעיה מוסרית בקיום מצוות מחיית עמלק שהוא מצאצאי עשו ורק יוסף שלא השתתף במכירת יוסף יכול לאדום! (ומה עם בנימין?). אלמלא מדרש כתוב, אי אפשר לאומרו ... והרי לנו מקדמה לפרשת וישב הבעל"ט בה נתחיל לקרוא בסיפור הקשה של יוסף ואחיו.

²⁰ פרשת וישלח חלה בסמוך לחנוכה (שבת אחת או שתיים לפני שבת חנוכה) ובקריאת הפטרת השבת אנחנו שומעים את פעמי מזמור מעוז צור המתאר את שעבוד עם ישראל לדורותיו ופדותו מיד צר. אדמון הוא אדום (רומי) וצלמון היא אדום הנוצרית, לגוללי עשו המקראי. בית אחרון זה, שהתווסף לאחר זה, שבעת הרועים של עם ישראל הלו הם: "דוד באמצע, אדם שת ומתושלח מימיו, אברהם יעקב ומשה בשמאל" (מסכת סוכה נב ע"ב, ראה מקבילה בשיר השירים רבה ח ג ששואל מדוע לא נזכר כאן יצחק). מצד אחד של דוד, עומדים אבות האומה הישראלית: אברהם, יעקב ומשה (וגם יצחק אלא שהיה עסוק בדבר חשוב אחר). ומהצד השני: אבות האנושות בכללותה. וזה יביא אותנו למדרש המסיים הבא.

²¹ עשו מציב ליעקב שותפות! אם מפגש האחים היה אכן מפגש של אחווה, אם חזר בו עשו מכוונתו: "יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי", אם "וישקה" היה כן ואמתי, מדוע שלא יחזרו האחים לחיות יחדיו? עשו בוחן את כוונות יעקב האמתיות.

²² עשו מציב הגנה ליעקב מכל מיני ממלכות ושליטים. מלכות רומא מציעה לסוכך על מלכות יהודה הזעירה. תקופת חשמונאי? האם ייקח יעקב המקראי וצאצאי יעקב בבית שני את הצעת החסות הזו?

²³ לאטי, לפי כוחי. הון-און. ואולי גם בכבודות כמו הפסוק על מי השילוח ההולכים לאט.

²⁴ איזו מן קושיה היא זו? וכי לא רימה יעקב קודם את אביו ואחיו? אלא שאותו המדרש שדן את יעקב ברותחין על רמאויותיו (בראשית רבה ע יט, ראה דברינו **בא אחיך במרמה, אנכי עשו בכורך**), מבין שלקראת המפגש עם עשו ובמפגש עצמו תיקן יעקב דרכיו ושב בכנות אל עשו אחיו, אז איך ייתכן ששוב הוא מרמה אותו?

²⁵ מרבית המדרשים שנדרשים לפסוק אחרון זה החותם את ספר עובדיה מדגישים את חורבן אדום כתנאי להמלכת ה'. ראה מדרש תנחומא תולדות סימן ח: "אמר הקב"ה לישראל: בעולם הזה לפי שהשעה ביד עשו אתם מחניפים לו וכביכול אף מלכותי אינה מתבוססת. אבל לעתיד לבוא אני פורע ממנו ומלכותי מתבוססת, שנאמר: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו - אותה שעה והיתה לה' המלוכה". כך משמע גם ממדרש מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יד: "ואכבדה בפרעה - כשהקב"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם ... כיוצא בו אתה אומר: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. מהוא אומר? והיתה לה' המלוכה". ואולי יותר מכולם, המקבילה למדרש בראשית רבה הנ"ל בדברים רבה פרשה א סימן כ: "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה - אמר ר'

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: עובדיהו מקדיש את כל נבואתו לחורבן אדום, אבל אין הוא יחיד בחזות הקשה על עם זה. כבר הזכרנו לעיל את ירמיהו פרק מט, אליו יש להוסיף את נבואת עמוס (א יא-יב): "כה אָמַר ה' עַל־שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אֲדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רַדְפּוֹ בַחֲרֵב אַחֲיוֹ וְשַׁחַת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לְעַד אָפוֹ וְעִבְרָתוֹ שָׁמְרָה נֶצַח: וְשַׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתִימָן וְאָכְלָה אֲרָמְנוֹת בְּצָרָה". ובא מלאכי וממשיך קו זה בימי שיבת ציון וראשית בית שני, בנבואתו: "וְאֶת־עֲשׂוֹ שְׁנֵאתִי וְאֲשִׁים אֶת־הָרִיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחְלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר: כִּי־תֹאמַר אֲדוֹם רְשָׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֲרֻבוֹת כֹּה אָמַר ה' צְבֹאוֹת הַמָּה יִבְנוּ וְאֲנִי אֶהְרֹס וְקָרָאוּ לָהֶם גְּבוּל רְשָׁעָה וְהֵעָם אֲשֶׁר־זָעַם ה' עַד־עוֹלָם" (א ג-ד, בהפטרת פרשת תולדות). ראה דברינו [אהבתי אתכם אמר ה'](#) בהפטרת פרשת תולדות. העתקת נבואות אלה מבית ראשון לשני, מאדום-שעיר לאדום-רומא, התאימה מאד לתקופת הדרשן שראה את מלכות רומא בעוצמתה וייחל למפלתה. אך דא עקא, "עוד הם מדברים וזה בא", עוד העיניים מייחלות לנפילתה של רומא ולהופעת מלכות ה' בעולם כהבטחת הנביא, והנה עלתה מן המדבר מלכות רשעה עוד יותר, היא מלכות ישמעאל, שהיא מעבר לארבע המלכויות הנזכרות תדיר: בבל, מדי, יוון רומי. ראה פירוש רבינו בחיי דברים ל ז: "וכן אמרו במדרש משלי: תחת שנואה כי תבעל (משלי ל כג) - זה עשו, שנאמר: ואת עשו שנאתי. ושפחה כי תירש גברתה - זה ישמעאל הבא מהגר. ומפני שבני ישמעאל קשין לישראל יותר מבני עשו, לכך קראן הכתוב "אויביך". וכן אמרו: תחת אדום ולא תחת ישמעאל". ראה כדוגמא נוספת אוצר המדרשים (אייזנשטיין) שמעון בן יוחאי עמוד 555: "אלו הן הנסתרות שנגלו לרבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוי במערה מפני קיסר מלך אדום, ועמד בתפילה ארבעים יום וארבעים לילה ... מיד נגלו אליו סתרי הקץ וסתומות והתחיל לישב ולדרוש ... כיון שראה מלכות ישמעאל שהיא באה, התחיל לומר: לא דינו מה שעשה לנו מלכות אדום הרשעה אלא אף מלכות ישמעאל?!". וזה נושא נכבד "תחת אדום ולא תחת ישמעאל" שכבר דנו בו גדולים וטובים ואף אנו התחלנו למלא אמתחתנו ממנו ובע"ה נשלים אותו ביום מן הימים. ולא התעכבנו והרחבנו בעניין זה במים האחרונים, אלא משום שהוא מענייני היום והשעה.

שמואל בר נחמן: חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שעמד יעקב עם עשו בשעיר. ומהו שעירה? אמר לו: עד עכשיו יש לי להעמיד שופטים ומושיעים להיפרע מאותו האיש. מנין? שנאמר: ועלו מושיעים וגו'. אמרו ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע עד מתי משועבדים אנו בידו? אמר להם: עד שיבא אותו היום שכתוב בו: דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל, כשיצא כוכב מיעקב וישרף קשו של עשו וכו' ". אבל המדרש שלנו בא בטענה מוסרית ליעקב שהבטיח לעשו "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" ותמה: "אפשר יעקב אמתני היה ומרמה בו?". אז מתי ישרים יעקב את הבטחתו ויתגלה שלא רימה בשנית את עשו אחיו שמחל לו בתחילת הפרשה? ברגע שיהיה בית יעקב אש ובית יוסף אש ובית עשו לקש? לפיכך נראה שמדרש זה מבאר את הפסוק החותם את הספר: "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והייתה לה' המלוכה" באופן אחר ובדומה לכל הנבואות שבאחרית הימים יכירו כל באי עולם, ובוודאי עשו שהוא אח תאום ליעקב ובנם של יצחק ורבקה ונכדם של אברהם ושרה, במלכות ה' בעולם. קיצה של אדום יכול להיות גם הכרה בה'. להיות שותף ליעקב, אם לא בעולם הבא, אזי לפחות בעולם הזה, כפי שמציע עשו ליעקב בתחילת המדרש וכפי אומר מדרש תנחומא (בובר) פרשת תרומה סימן ז: "יעקב שותף עם עשו בעולם הזה". כך אולי ניתן להבין גם את מדרש תנחומא פרשת תצוה סימן י: "וכן כתיב: והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב), אותה שעה: ונשגב ה' לבדו ביום ההוא (ישעיהו ב). וכן: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, ובאותה שעה: והיתה לה' המלוכה". כך אולי גם עולה ממדרש תנחומא פרשת נח סימן ג: "ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך ה' מכף אויביך (מיכה ד). שם - ללמדך שמשם מתחילת הגאולה משם עולין לירושלים, שנאמר: ועלו מושיעים בהר ציון וגו' (עובדיה א'). אותה שעה: והיתה לה' המלוכה". גם מדרש ויקרא רבה פרשת שמיני יג ה יכול להצטרף לקבוצה מתונה זו כשהוא דורש: "ואת החזיר זו אדום והוא גרה לא יגר שאינה גורת מלכות אחריה. ולמה נקרא שמה חזיר? שמחזרת עטרה לבעליה, דכתיב: ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה". חורבן אדום לא חייב להיות נקמה כואבת, מוות ואובדן, אלא קץ העולם האילי, החזרת העטרה לבעליה, הכרת האמונה בה' כמלך על כל הארץ.